

Ксенија Кончаревић

Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд - Србија

Међународни центар за православне студије, Нини – Србија

e-mail: kkoncar@mts.rs

ЈЕЗИК САКРАЛНОГ И САКРАЛНО У ЈЕЗИКУ: ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ И СФЕРЕ ИСТРАЖИВАЊА*

***Апстракт:** Рад представља покушај разматрања теоријско-методолошких претпоставки и праваца истраживања језика сакралне сфере у савременој лингвистици, посебно у дисциплини новијег датума формираној на пресеку лингвистике и теологије – теолингвистици.*

***Кључне речи:** теорија и методологија лингвистичких истраживања, језик сакралног, религијски дискурс, теолингвистика, теонема.*

1.1. У лингвистици је традиционално прихваћена подела на две групе дисциплина које је конституишу – екстерну и иманентну лингвистику. У нешто детаљнијој подели, коју у енциклопедијском чланку нормативног карактера наводи Ј. С. Степанов, издвајају се следеће области науке о језику: 1) дисциплине о унутрашњем устројству језика, „унутарња лингвистика“ – фонетика и фонологија (са издвајањем прозодије), граматика са поделом на морфологију и синтаксу (понекад са издвајањем морфонологије), лексикологија (са издвајањем фразологије), семантика (понекад са издвајањем семасиологије), стилистика; типологија; 2) дисциплине везане за историјски развој језика: историја језика, историјска граматика (понекад као синоним за историју језика у ширем значењу), упоредно-историјска граматика, историја књижевних језика, етимологија; 3) дисциплине везане за функционисање језика у друштву, „екстерна лингвистика“ – дијалектологија, лингвистичка географија, ареална лингвистика, социолингвистика; 4) дисциплине које се баве комплексним проблемима и појављују се у граничним областима наука – психоллингвистика, математичка лингвистика, инжењерска лингвистика (понекад се поима као апликативна дисциплина), примењене лингвистичке дисциплине у ужем смислу – експериментална фонетика, лексикографија, лингвостатистика, палеографија, историја писмености, лингвистичко дешифровање непознатих писама и друге¹.

1.2. Терминолошко супротстављање иманентне и екстерне (трансценденталне) лингвистике везује се за учење Фернинанда де Сосира, у коме налазимо контраст између језика и говора, синхроније и дијахроније. У иманентне елементе језика, који представљају предмет изучавања лингвистике у ужем смислу (унутрашње, иманентне

* Рад је израђен у оквиру пројекта „Српска теологија у XXI веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, потпројекат „Славистичка истраживања у теолингвистици“, који финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (евиденциони број пројекта 179078).

1 Исп. Степанов 1978: 471.

лингвистике), спада систем језика, који се потчињава сопственом поретку. За изучавање тога система, по мишљењу Фернинанда де Сосира, „нема никакве неопходности познавати услове у којима се развијао овај или онај језик“². Контраст између унутарње и спољне лингвистике може се илустровати упоређењем језика са шаховском игром: „Као што су историјат игре, материјал и облик фигура спољашњи чиниоци који нису битни за сама правила игре, тако и историја језика и утицај спољашњих фактора на њега нису важни за сам језички систем. Унутарња лингвистика подразумева „правила игре“ у оквиру језика, сам систем језичких јединица и њихове односе, као и функционисање јединица унутар система“³. По мишљењу Фернинанда де Сосира, „иманентно је све оно што у одређеној мери доприноси варирању и варијацијама у самом систему“⁴.

1.3. У унутарњу лингвистику спадају: општа лингвистика (која проучава општејезичке категорије), упоредно-историјска и контрастивна лингвистика (истражује генетске и типолошке односе између разних језика), затим области лингвистике које изучавају разне нивое језичког система: фонетика, фонологија, граматика (морфологија, дериватологија, синтакса), лексикологија, фразеологија. Историјом формирања језичког система бави се историја језика (историјска фонетика, фонологија, дериватологија, морфологија, синтакса, лексикологија) и етимологија; властита имена изучава ономастика, укључујући топонимију и антропонимију⁵.

1.4. Екстерна (трансцендентална) лингвистика јесте област науке о језику која проучава укупност етничких, социјалних, историјских и географских чинилаца који су непосредно повезани са развојем језика. Фернинанд де Сосир сматрао је да култура народа, његова историја, обичаји, односи између језика и друштвених институција (школа, Црква и слично), географска дистрибуција језика и језички контакти могу вршити утицај на развој језика, али је све ове чиниоце сматрао страним „организму самог језика“, његовом систему. Он је увео опозицију између језика и говора, синхроније и дијахроније. Језик је аутономан у односу на говор, па сходно томе његов систем не зависи од формалних услова његовог функционисања. С друге стране, при изучавању савременог стања језика, његовог система и функционисања на синхронијском плану, није битно порекло одређеног језичког елемента које може бити везано за условљеност спољашњим фактором, већ су важни само односи који су се формирали између елемената у систему. Узајамни однос између екстралингвистичких и интралингвистичких фактора нарочито је приметан у епоси интензивних језичких контаката, у ситуацијама билингвизма и мултилингвизма. Поред тога, у спољну лингвистику убрајамо и дијактелогiju и лингвистичку географију, дисциплине које проучавају територијално варирање језика. Посебну област науке о језику чини интерлингвистика⁶.

1.5. Истраживаче у области иманентне лингвистике интересује језик по себи. У овом случају језику се приступа као систему облика, он представља предмет проучавања структурно-системског карактера. Научне парадигме овог правца истраживања у великој мери формирале су се под утицајем идеја Фердинанда де Сосира. Културолошке и етничке услове функционисања језика он је сматрао другостепеним и повезивао их је са социолингвистиком. У оквиру овог усмерења

2 Исп. Соссюр 1933: 45.

3 Исп. Раскин 1971 б: 164.

4 Исп. Соссюр 1933: 336.

5 Исп. Российский энциклопедический словарь 2001: 1873.

6 Исп. Раскин 1971 а: 158.

језик се проучава као да егзистира изван човека, независно од њега⁷.

Представници другог правца, екстерне лингвистике, проучавају језик у условима његовог функционисања. Теоријске претпоставке овог усмерења везане су за филозофску теорију језика Вилхелма фон Хумболта. Овај истраживач један је од првих (под утицајем Хердерових идеја о узајамности језика, мишљења и духа народа) разradio антрополошки приступ проучавању језика који подразумева тесну везу језика са свешћу, мишљењем, културним и духовним животом. Према Хумболтовој концепцији, „у језику је рефлектован целокупан национални карактер“⁸, и он је тесно испреплетен са духовним развојем човечанства, зависи од духовне снаге народа, која представља животно и самостално начело. „Језик је својеврсна спољашња пројава духа народа. Језик народа јесте његов дух, и дух народа јесте његов језик, и тешко је замислити нешто идентичније“⁹. Однос према предметној реалности, по Хумболтовом мишљењу, у потпуности је условљен језиком: „Сваки језик описује око народа коме припада одређени круг, одакле човек може да изађе једино уколико уђе у форму језика“¹⁰. Према Хумболтовом учењу о унутарњој форми језика, у садржајној, или, по његовој терминологији, „интелектуалној страни језика“, налази одраза „индивидуални карактер“ народа, што, напореда са другим узроцима, условљава велике разлике између језика разних народа у погледу њихове унутарње форме. Према томе, изучавајући језичке чињенице истраживач се приближава поимању духа народа, његовог интелектуалног карактера¹¹.

1.6. Узимајући у обзир чињеницу да се језиком баве и друге науке (логика, философија, психологија и друге), лингвистика се често дефинише као наука за коју је језик главни предмет проучавања. Ипак, потребно је обратити пажњу на то да је у истраживањима језика немогуће јасно разграничити лингвистичке и „нелингвистичке“ аспекте. Нарочито је то тешко учинити данас, када је све присутнија тенденција ка интеграцији наука и научних знања.

2.1. На граници између другог и трећег миленијума лингвистика је донекле изменила објект свога истраживања: од језика по себи прешла је на изучавање језика у ширем контексту. Савремена лингвистичка наука, поред проблема које традиционално истражује наука о језику, разматра и питања утицаја социјалних, етничких, психолошких, културолошких и других фактора на механизме употребе језика. То доводи до приметних измена у границама лингвистичке анализе и до ширења објекта истраживања ове дисциплине. Емил Бенвенист својевремено је писао: „Својства језика су толико самобитна да је могуће у суштини говорити о постојању не једне, него неколико структура сваког језика, од којих би свака могла послужити као основа за развој целовите лингвистике“¹². Овакве „целовите лингвистике“, како запажа В. А. Маслова, почеле су се појављивати у другој половини XX века. Реч је о социолингвистици и психолингвистици, антрополошкој лингвистици, етнолингвистици, етнопсихолингвистици и социопсихолингвистици, као и о низу других дисциплина¹³.

7 Исп. Соссјур 1977: 31–273.

8 Исп. Гумбољдт 2000: 303.

9 Нав. дело, 68.

10 Нав. дело, 80.

11 Гумбољдт 1985: 164.

12 Бенвенист 1974: 45.

13 Исп. Маслова 1997: 7.

3.1. У савременој лингвистици конституисало се неколико приступа теоријском заснивању и дескрипцији феномена религијске комуникације. У научну употребу увелико су ушли термини *религијски језик, култни језик, језик сакрума, молитвени језик, језик Цркве, религијски дискурс, религијски стил, религијско-проповеднички стил, религијска употреба језика, религијска комуникација* и др. Већ и само побрајање ових разнородних термина сведочи о комплексности и вишедимензионалности методолошких приступа проучавању објекта нашег интересовања. Када је реч о доминантним методолошким парадигмама истраживања интеракције језика са духовношћу и религијом уопште, издвојићемо функционалистичку, комуниколошку, дискурсну и социолингвистичку. Прва од наведених парадигми полази од идентификовања посебног „религијског стила“ (у другој терминологији: религијско-проповедничког, црквено-религијског, богослужбеног, литургијског стила), или, како ми предлажемо, сакралног функционалистичког комплекса). Њој је блиска комуниколошка парадигма, чији објекат интересовања представљају специфични жанрови сакралне или унутарцрквене комуникације, попут проповеди, молитве, посланице, докумената црквеног законодавства, жанрова епистоларне комуникације, етикејских жанрова (поздрави при сусрету и на разстанку, честитање, изражавање захвалности, извињења и др.). Испитивање религијског дискурса полази од схватања комуникације међу члановима верске заједнице као институционалног дискурса условљеног социјалним функцијама учесника општења и нормираног како у садржинском, тако и у формалном погледу и примењиваног у духовној комуникацији, базираног на јасно конфесионално одређеним вредностима и нормама невербалног и вербалног понашања. Најзад, социолингвистичка парадигма усмерена је на истраживање говора припадника одређене верске заједнице у разним ситуацијама, на идентификовање особености њиховог социолекта, односно религиолекта¹⁴. Ипак, најцеловитије се феномен интеракције лингвистичког и сакралног сагледава у дисциплини екстерне лингвистике која се налази у фази конституисања и разраде – теолингвистици (у досадашњем развоју научне мисли у овој области коришћени су, премда слабије, и алтернативни називи: теолошка лингвистика, сакралингвистика, религиолингвистика, теологија језика).

4.1. Шездесетих година XX века покушај теолога да у приступачној форми опишу све што је везано за човекове релације са Богом довео је до стварања методолошке парадигме назване теографијом. Аутором овога термина сматра се англикански теолог и истраживач Новог завета Ј. А. Т. Робинсон, аутор књиге „Бити частан пред Богом“ (1963)¹⁵. Данас је теографији посвећено доста радова, међу којима се може поменути и докторска дисертација професора Бриселског универзитета (англисте и англиканског бискупа) Жан-Пјер ван Нопена под називом „Општа теографија: лингвистичка и комуникациона истраживања у британској популарној теологији“ (1980)¹⁶. Овај аутор, који се данас сматра оснивачем теолингвистике, под теографијом подразумева „дескриптивну теологију чији је циљ истраживање, као и практично и популарно описивање Божије реалности са циљем њеног пријемчивијег поимања,

¹⁴ Преглед побројаних парадигми са релевантном литературом исп. у: Бугаева 2007: 39–53.

¹⁵ J. Robinson. *Honest to God*. London, 1963 (руска верзија: Робинсон Дж. *Быть честным перед Богом* / Пер. с англ., биогр. ст., комент. Н. Балашова. Москва: Высшая школа, 1993. Навод према: Гадомский 2005: 17–18.

¹⁶ J.P. van Noppen's doctoral dissertation (ULB 1980), *Spatial Theography, A Study in Linguistic Expression and Communication in British Popular Theology*. Ann Arbor, Mich.: UMI, 1980 (детаљније в. Kucharska-Dreif 2004: 24–25).

објашњавања и проучавања¹⁷. Ова дефиниција праћена је веома карактеристичним и дискутабилним разумевањем теологије као „граматике логоса о Теосу“, односно као науке чији предмет са лингвистичке тачке гледишта јесу искази о Богу уопште, а не сам Бог. Жан-Пјер ван Нопен сматра да треба да постоји не само теолошка наука – теографија, него и лингвистичка наука – теолингвистика, у чију би сферу интересовања улазила „питања која имају исто тако богат историјат као и развој језика са његовим средствима концептуализације и изражавања. То је сфера поимања Бога од стране човека; у првом реду тај термин везује се за заинтересованост човека за језик чији коренови сежу у далеку прошлост и која је у Цркви подстицала бројне дискусије на тему језика вере“¹⁸. У почетку овакве дискусије нису излазиле изван јасно омеђених граница круга теолога и филозофа. Међутим, сразмерно ширењу интересовања за ову проблематику, у њу су се укључили лингвисти, психолози, антрополози и социолози. Интересовање за језик вере, које је касније било названо револуционарним, веома је брзо постало узрок продуктивних истраживања чији је циљ не само и не толико решавање фундаменталних и вечитих проблема теологије колико позитивна оцена појединих појава у сфери језика вере.

4.2. Настojeћи да уведе поредак у терминологију, Ван Нопен не само што је раздвојио теолингвистику од теографије, а самим тим и од теологије, него је унутар теолингвистике издвојио и посебну област, коју је назвао критичка теолингвистика. Да би се разумела разлика између термина теолингвистика, критичка лингвистика и критичка теолингвистика, потребно је обратити пажњу на интерпретацију коју је понудио Ван Нопен: „Теолингвистика је наука која покушава да опише на који начин људска реч може бити употребљена у односу према Богу, као и на који начин језик функционише у ситуацијама релевантним за религију – ситуацијама које не одговарају уобичајеним стандардима непосредне комуникације и које, с друге стране, без обзира на то имају додирних тачака са логиком његовог описивања у таквим формама као што су метафора или говорни чин“¹⁹. Критичка лингвистика објашњава и често издваја у облицима дискурса она средства која служе за транспоновање идеолошког садржаја – система веровања или погледа на свет који у датом друштву морају бити прихваћени, често и у скривеној форми; одређени друштвени кругови поседују могућност да детерминишу људске мисли и поступке са циљем њиховог потчињавања класним или партијским интересима. Теолингвистика настоји да опише како људска реч може бити употребљена у односу на претпостављену форму неземаљског битисања, као и то како језик функционише у, за религију, релевантним ситуацијама. „Критичка теолингвистика обједињава ове две дисциплине и настоји да идентификује да ли се језик вере употребљавао, односно употребљава од стране нерелигијских идеологија и на који начин. Ако таква појава постоји, она покушава да критикује измештање религијског дискурса из његовог основног и првобитног контекста“²⁰.

17 Цит. према: Васиљева 2013: 129. Ауторка темељног приказа развоја теолингвистике на Западу позива се на више дела оснивача теолингвистике, између осталих: J.-P. van Noppen (red.), *Erinnern um Neues zu sagen*, Athenäum, Frankfurt a. M. 1988, s.7.; J.P. van Noppen: *Erinnern, um Neues zu sagen. Die Bedeutung der Metapher für die religiöse Sprache*. Frankfurt, Athenäum Verlag, 1988, esp. 38–46, и J.-P. van Noppen (red.), *Theolinguistics* (= Studiereeks/Tijdschrift VUB, Nieuwe Serie Nr. 8). VUB, Brussels 1981.

18 Исп. Kucharska-Dreiß 2004: 24.

19 Noppen J.-P. Van. *Methodist Discourse and Industrial Work Ethic. A Critical Theolinguistic Approach*, [in:] «Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis» 73, 1995, Afl. 3: „Moderne taalen letterkunde“, s. 693. (цит. према: Kucharska-Dreiss 2004: 24–25).

20 Noppen J.-P. van, *Critical Theolinguistics: Methodism, its Discourse and its Work Ethic* (=

5.1. Теолингвистика је тесно повезана са ширим и хетерогеним областима знања, пре свега, са комплексом теолошких и лингвистичких дисциплина. Заузимајући међупростор између лингвистике и теологије, теолингвистика је, с једне стране, саставни део науке о језику, а са друге, најтешње је повезана са наукама које се баве истраживањем религије и Бога. Као део екстерне лингвистике, теолингвистика је повезана са више области о којима је већ било речи, али исто тако и са областима интерне лингвистике, захваљајући чему се формирао кодни приступ проучавању језика религије, односно проучавању језика сакрума као одређеног система. Такође, она остварује везе и са оним наукама, односно њиховим областима, са којима су непосредно или посредно повезане одређене дисциплине иманентне и спољне лингвистике²¹.

5.2. Пошто је језик најважније средство за комуникацију у друштву и пошто је најтешње повезан са мишљењем и свешћу, теолингвистика је тесно повезана са свим областима екстерне лингвистике, те као једна од конституенти улази у круг друштвено-хуманистичких дисциплина усмерених на проучавање човека и људског друштва. Стога су са теолингвистиком доста тесно повезана етнологија и антропологија и њихове различите области које обрађују, пре свега, опште принципе функционисања језика у друштвима разних типова, укључујући и архаичне заједнице (на пример, проблеми табуа и еуфемизама у сфери сакралног, проблеми номинација везаних за карактеристике архаичне свести и сл.)²².

5.3. Комуникациони приступ проучавању језика религије теолингвистику везује за теорију комуникације, културну антропологију и семиотику. Истражујући текстове који служе као знаци надјезичких система (митологије, ритуала, религије, философије и сл.)²³, теолингвистика се везује за текст, односно за дисциплине које се баве истраживањем текста: херменеутику, текстологију и друге.

5.4. Као део лингвистике, теолингвистика се све тешње повезује са савременом социологијом, психологијом, науком о књижевности и низом других наука. Када је реч о вези теолингвистике са теологијом, интересовање за сакралне текстове и језик религије доста дуго носило је чисто практични, утилитарни карактер, будући условљено старањем за језик Цркве. Рецимо, при изговарању проповеди или писању посланица важну улогу има не само садржај већ и форма, начин на који се порука Цркве упућује верницима. Зато је теолингвистика тесно повезана и са омилистиком, реториком, функционалном стилистиком, стилистиком ресурса, теоријом жанрова, миснологијом.

5.5. Пошто веома често култни језици постају неразумљиви или слабо разумљиви верницима, у делатности Цркве веома важну улогу игра и катихеза (популаризација верских знања), а у том контексту и обучавање сакралном језику (нпр. црквенословенском у срединама *Pax Slavia Orthodoxa*). Из овог разлога, језик катихезе као саставни део језика религије такође представља објект теолингвистичких проучавања. Такође, теолингвистика је повезана и са ширим

Working paper in preparation for the L.A.U.D. Symposium, Series A, General and Theoretical Papers, Paper No. 400), Linguistic Agency University of Duisburg, Duisburg 1996, s. 1. Цит. према: Гадомский—Лапич 2008: 6.

21 Преглед досадашњих истраживања у словенској теолингвистици, са библиографским референцама, дајемо у: Кончаревић 2011: 87–113. Исп. такође: Гадомски, Кончаревић 2014: 151–178.

22 О овоме детаљније в. Мечковская 1998: 41–82.

23 *Нав. дело*, 47–65, 118–258, 301–309.

комплексом религиолошких дисциплина – историјом религије, философијом религије, психологијом религије, социологијом религије, феноменологијом религије, географијом религије, екологијом религије, етнологијом религије и другим. Религиологија се бави проблемима блиским онима за које се занима и теолингвистика. Међу првим истраживањима језика религије била су истраживања религиолога вршена на емпиријском материјалу. Језик сакралног религиолози су пре свега посматрали као извор информација о раним културама и њиховим религијама и о вези између њих. Та истраживања била су праћена истраживањима лингвиста, који су, захваљујући анализи таквих термина као што су *Бог, небо, душа, анђео* и низ других, могли изводити закључке о генетским везама између језика²⁴.

5.6. Специфична одлика теолингвистике у односу на друге секуларне науке и области знања јесте чињеница да теолингвиста узима у обзир постојање одређене групе носилаца језика – верничке популације, која објективно признаје постојање Бога. За човека кога не одликује теистички поглед на свет, све што је везано за Бога има условни и конвенционални карактер. У вези са тим појављују се различити погледи на исте проблеме. Међу таквим проблемима могу се поменути проблеми порекла језика, проблем признавања језика сакралног као посебног варијетета, проблем описивања сакралне лексике и низ других. Једни исти концепти, језичке јединице, лингвистички проблеми могу се од стране теиста и атеиста прихватати или не прихватати и описивати на различите начине. Зато је један од задатака теолингвистике у решавању оваквих спорних питања изналажење „златне средине“, настојање да се у истраживању и при доношењу научних закључака узимају у обзир различите тачке гледишта на исте проблеме, чак и уколико су дијаметрално супротни. То омогућава теолингвистици да долази до резултата значајних за целокупно хуманистичко знање, и да својим истраживањима уједно сведочи о постојању теоцентричне парадигме у систему савремених научних знања²⁵.

6.1. Основни правци, циљеви и задаци, као и објекат истраживања теолингвистике умногоме су детерминисани чињеницом да она представља део лингвистике који је тесно повезан са теологијом и религиологијом, као и другим, превасходно друштвено-хуманистичким наукама. Проблематика теолингвистике обухвата већи круг питања, која се могу свести на следеће групе:

(а) проблеми религијског језика, у које спадају питања могућности и начина вербализације мистичког искуства, разматрање језика религије у целини и језика конкретних религија (сакрални, профетички, светоотачки, богослужбени језици), питања њихове фонетске и граматичке кодификације, принципијална питања о могућности превођења сакралних текстова на друге сакралне или профане језике;

(б) проблеми сакралних текстова, у које спадају питања кодификације корпуса сакралних текстова (стварање канона), веза између Светог писма и Светог предања, њихова заштита од деформација при ширењу и публиковању, проблеми формирања, развоја и функционисања наративне традиције конкретних религија, жанровски систем и функције сакралних текстова;

(в) лингвистичке колизије религијских пракси, где спадају питања као што су: питања херменеутичких, егзегетских и омитичких традиција конкретних религија, семиотика обреда, ритуала и култне сфере као текстова одређене духовне културе;

(г) проблеми комуникације у сакралној сфери, њени нивои (вертикални и хоризонтални) и облици, верски медији и средства јавног информисања,

24 Исп. *Нав. дело*, 11–13.

25 Исп. Бугаева 2007: 318–319.

лингвистичко манипулисање свешћу верника, проблеми религијског дискурса, односно питања интеракције језика религије и секуларне средине;

(д) функционисање језика религије у конкретним етноконфесионалним и социјално-историјским контекстима, интеракција сакралних и националних језика и књижевности, интеракција религијских и фолклорних традиција и слично²⁶.

6.2. Предмет теолингвистичких истраживања јесте, најјезгровитије речено, језик сакралног и сакрално у језику, односно „пројаве религије које су нашле свој израз и одраз у језику, али и језик као форма религије, као начин манифестовања, конзервације и трансмисије религијских садржаја“²⁷. Објекти истраживања теолингвистике јесу: сакрални језик (и сакрални језици), појаве у развоју лингвистике условљене конфесионалних факторима, теорије о пореклу језика (пре свега теорија о божанској суштини и пореклу језика), питања функционисања језика у домену религијског, као и све појаве које су везане за сакралну сферу, а које су нашле свој одраз и израз у језику. Циљ теолингвистике, по А. К. Гадомском, јесте изучавање свега што је везано за сакралну сферу, а што је нашло одраза у језику и што је фиксирано самим језичким средствима, као и примена резултата добијених фундаменталним истраживањима. Постизање овога циља врши се поступним решавањем низа задатака, међу којима су најважнији: 1. избор материјала из одговарајућих извора; 2. анализа добијених материјала; 3. диференцијација ексцерпираниог материјала; 4. систематизација материјала; 5. интеграција материјала; 6. примена резултата у пракси²⁸.

6.3. У религиологији и филологији, како примећује И. В. Богачевска, данас је присутна парадоксална ситуација: неки пут је тешко дефинисати у коју науку спада одређено истраживање – да ли је оно филолошке или религиолошке природе. Једини јасан критеријум по коме је могуће разграничење оваквих интердисциплинарних истраживања јесте примењена методологија. „Анализа метода истраживања текстова који се користе у дискурс анализи, семиотици, теорији комуникације, наратологији, етнолингвистици, лингвокултурологији, социологији, итд. не потврђује могућност стварања чисто религиолошке методологије анализе сакралних текстова. Методологија лингвистичке религиологије је интердисциплинарна синтеза најпродуктивнијих савремених метода истраживања сакралних текстова у складу са задацима које поставља истраживач. Одређивање предмета и методолошке основе теолингвистике спроводи се путем анализе истраживачких метода дисциплина са којима је она у контакту, а које су значајне за њена подручја интересовања – феноменологије и структурализма“²⁹.

Методи теолингвистике могу бити како емпиријски тако и метафизички, јер у истраживању језика сакралног као материјалног омотача теистичког мишљења комбинују се два приступа: (а) са усредсређивањем пажње на материјалном аспект у (б) са преношењем акцента на идеалну страну језика.

У вези са методологијом теолингвистике занимљиво је следеће запажање академика Предрага Пипера: „Број теолога који се баве језичким питањима није изразито велики, па је савремена теолингвистика у стварности дисциплина којом се, по свој прилици, углавном баве верујући лингвисти, настојећи да избором проблема и њиховим разматрањем с мањим или већим ослоном на теолошку теорију и

26 Богачевска 2011: 104–105.

27 Гадомский 2004 а: 66–67.

28 Гадомский 2004 а: 67–68; Гадомский 2004 б: 165.

29 Богачевска 2011: 104.

методологију (пored лингвистичке, када ова претходној не противуречи, и која је често примарна) расуђују о језику у складу са својим погледом на свет. Тиме верујући лингвисти бар донекле превладавају расцеп који би могао постојати између њихових најдубљих уверења и професионалног опредељења, ако би избегавали да се у оквиру свог истраживачког рада изјасне о свом погледу на свет, због неспоразума или последица које би такво изјашњавање могло имати у научној или широкој друштвеној средини ако би она била преовлађујуће атеистичка или агностичка“. Ипак, по Пиперовом мишљењу, „у ширем смислу теолингвистиком би се могло назвати свако лингвистичко испитивање оних појава у језику и говору у којима се испољава однос између Бога и човека, укључујући и таква истраживања која су заснована на позицијама атеистичког или агностичког погледа на свет и одговарајуће теорије и методологије“³⁰.

6.4. У до сада, чини нам се, најкомплекснијем покушају одређења теолингвистике А. Гадамски истиче следеће њене карактеристике: (а) наднационалну, надконфесионалну и лингвистичку усмереност њених истраживања; (б) јединство општег (усмереног на универзалије) и парцијалног приступа (усмереног на манифестације конкретне религије у монолингвалним и конфронтационим проучавањима); (в) поседовање фундаменталног и примењеног аспекта истраживања; (г) синхронијски и дијахронијски карактер испитивања; (д) отвореност за типолошку, конфронтациону и упоредно-историјску перспективу проучавања теолингвистичких појава³¹.

6.5. Као и лингвистика у целини, теолингвистика се дели на општу и парцијалну теолингвистику. Општа теолингвистика бави се глобалним питањима, универзалним проблемима, категоријама, дакле оним језичким феноменима који се могу срести у било ком језику и везивати за било коју религију, односно конфесију. У ова питања спадају питања историје лингвистике, теоријског описа религијског језика у ужем и ширем поимању тога термина, питање терминологије теолингвистике и низ других. Парцијална теолингвистика истражује манифестације конкретне религије у конкретном језику (или језицима) или конкретног проблема релевантног за теологију и религиологију који је нашао одраз у конкретном језику (језицима). У парцијалне теолингвистике могу се уврстити, рецимо, јудаистичка теолингвистика, хришћанска теолингвистика, исламска теолингвистика и друге, или проблеми описа лексике из духовне сфере у сваком конкретном језику.

6.6. Теолингвистика, као и лингвистика у целини, бави се проучавањем не само теоријских него и практичних проблема, тако да може бити теоријска и примењена. У теоријске проблеме теолингвистике могу се уврстити проблеми приступа изучавању религијског језика, сакралног стила, сакралних жанрова, а у практичне састављање речника сакралне лексике, проблеми сакралне ортографске норме, проблеми лингводидактике у сакралној сфери и низ других.

6.7. Теолингвистика, даље, може бити синхронијска и дијахронијска. Синхронијска теолингвистика проучава процесе који се у језику и друштву дешавају у одређеном синхронном пресеку, а дијахронијска изучавањем тих процеса и промена у историјском развоју – проучавањем више синхронијских пресека. У домен њеног интересовања спадају питања везана за фонетику, одлике творбе речи, сакралну лексику, архаизацију и деархаизацију сакралне лексике, питања морфологије и синтаксе језика у сакралној сфери за разлику од секуларне употребе, и низ других.

30 Пипер 2013: 212.

31 Исп. Гадамский 2004 а: 66–67.

6.8. У актуелне проблеме теолингвистике, А. К. Гадомски увршта проучавање библијама, библијске стилистике, библијске фразеологије, библијске епонимије, канонског језика, конфесионалног стила, лексике из сфере духовности, теолошке терминологије, терминологије религиологије, магијског језика, језика религије, религијског дискурса, молитвене фразеологије, превођења Библије, текстологије, теонимије, појединих сегмената антропониимије (крштењска имена), као и проучавање богослужбених језика³². У једној од својих најрелевантнијих публикација исти аутор, образлажући појам теонеме као основне јединице проучавања у теолингвистици, употпуњује преглед језичких појава и елемената који могу представљати објекат њеног интересовања, овај пут из иманентне, системско-структурне (системско-категоријалне) перспективе – на фонолошком, морфофонолошком, дериватолошком, морфолошком, лексиколошком и фразеолошком нивоу језичке организације, са илустрацијама из пољског, руског и украјинског језика³³, а даљу разраду појам теонеме добио је у нашим конфронтационим истраживањима руског и српског језика³⁴.

7.0. Међутим, свакако је да ни са овим допунама каталог истраживачких проблема на споју лингвистике и теологије није исцрпен, и да је, посебно с обзиром на чињеницу да се теолингвистика још увек налази у етапи свога појмовно-терминолошког и теоријско-методолошког конституисања, могуће понудити, као подстицај за научни дијалог у овој области, и нешто другачије визије њених актуелних задатака и истраживачких преокупација. У даљем излагању понудићемо преглед, по нашем мишљењу, најперспективнијих подручја теолингвистичких испитивања заснованих са позиција православне теологије.

7.1. *Општа лингвистика.* У овом домену теолингвистика је позвана да размотри основне постулате теолошког, превасходно патристичког виђења језичког феномена, посебно питања генезе језика, укључујући и интерпретацију језичке слике света, питање о природи и суштини језика (веза језика и мишљења, теорија номинације, литургијска и социјална функција језика), затим проблем мултилингвизма, језичког идентитета заједнице, језика као чиниоца конфесионалног идентитета, лингвистичке теорије поникле под утицајем православне теологије или религиозне философије попут „имјаславија“ у Русији почетком XX века и др.³⁵, што, са своје стране, треба да послужи као концептуална основа за заснивање референтног оквира истраживања језика и духовности.

7.2. *Анализа дискурса.* Под дискурсом се у лингвистичкој теорији подразумева сложено јединство језичке форме, значења и деловања репрезентовано у скупу текстова идентичне функционалне усмерености, насталих у процесу интеракције и сагледаних у контексту језика као делатности³⁶. За теолингвистику је од посебног интереса проучавање литургијског дискурса, репрезентованог у укупности текстова богослужбене намене са заједничким релевантним карактеристикама које одсликавају дијалошку природу његовог продуковања, насталог у контексту сакралне церемонијалне интеракције, односно молитвеног дијалога литургијског сабрања са Богом, као и међу самим члановима сабрања. У ову

32 Гадомский 2004 а: 68.

33 Гадомский 2006: 11–20.

34 Исп. Кончаревић 2013 а: 138–149.

35 Исп. Эдельштейн 1985: 157–207; Кончаревић 2006: 43–55.

36 Исп. Поповић 2000: 7–12.

област спадају питања комуникативних функција овог дискурса³⁷, његове предикције, структурно-садржинских одлика на мета-, макро- и микроплану, при чему је могућа двосмерна анализа – од литургијског дискурса као прагматичке базе, преко семантичке макроструктуре литургијских текстова, до језичких средстава на нивоу микроструктуре, али и обрнуто – од језичке реализације говорних чинова у богослужењу до њихове функције на нивоу макро- и метаструктуре³⁸.

7.3. Теорија комуникационог понашања. Под комуникационим понашањем подразумева се укупност норми и традиција у комуникацији унутар одређеног национално-језичког колектива, социјалне, професионалне или узрасне групе. По методологији разрађеној у Центру за комуникативна истраживања Универзитета у Вороњежу (Русија)³⁹, први пут је у нашим истраживањима, према схеми ситуативног модела дескрипције, описано комуникационо понашање припадника Цркве у односу на представнике секуларне комуникационе културе, са циљем уочавања специфичности вербалног, невербалног комуникационог понашања и социјалног символизма унутар одређених верско-социјалних група, а према схеми параметарског модела – комуникациона личност парохијског свештеника⁴⁰.

7.4. Дескриптивна и нормативна лингвистика. Већ смо поменули да је на нивоу дескриптивне лингвистике могуће издвојити минималне структурне јединице теолингвистике – теонеме – на фонолошком, морфофонолошком, дериватолошком, морфолошком, лексиколошком и фразеолошком нивоу језичке организације. Тако, у руском језику на фонетско-фонолошком нивоу срећемо специфичну варијанту теонеме у косим падежима лексеме *Бог*: [боу], о [боу'е] – дакле, (факултативну) реализацију [γ], [γ'] (фрикативних *г, г'*), уместо за савремени стандард карактеристичних експлозивних *г, г'*; или, на дериватолошком нивоу теонема се идентификује, пре свега, у бројним коренским морфемама које су носиоци лексичких значења из сфере духовности и религије, као и у мотивационим базама из којих се изводе нове лексеме са одговарајућом семантиком: рецимо, чланак *Бог* у творбеном речнику А. Н. Тихонова садржи 86 јединица; у српском језику идентификоване су 384 јединице, од тога 88 деривата и 296 композита⁴¹, и сл. Док дескриптивна теолингвистика настоји да изврши инвентаризацију теонема и да покаже њихове међусобне односе у једном временском пресеку (превасходно у савременом моменту језичког развоја), дотле би нормативна теолингвистика била фокусирана на изучавање теонема с тенденцијом да – често и на основу неких екстралингвистичких критеријума – формулише и пропише јединствена, непротивречна, уједначена правила њихове употребе – код ортографске варијативности при употреби великих слова, писању властитих имена и апелатива црквенословенског порекла, писању неких морфолошких облика (инструментал јединице именица треће деклинације, флексije у придевској парадигми), састављеном и растављеном писању (нпр. партикуле *же*), писању префикса на *-з* и др. Задатак нормативне теолингвистике у овом домену (а неуједначеност правописних решења присутна је и у језику српске верске штампе и духовних издања) јесте да разграничи случајеве произвољне интерпретације нормативних правописних решења од оправданих конфесионално маркираних ортографских варијаната које су производ чувања традиције или утицаја

37 Кончаревич, Баич 2004: 146–148.

38 Поповић 2000: 9–11; Кончаревич 2007: 630–635; Кончаревич 2007: 179–190.

39 Исп. Стернин 2008: 104–153.

40 Избор из ових студија даје се у: Кончаревич 2013 б: 13–147.

41 Исп. Гочанин 2007: 66.

неких социолингвистичких чинилаца⁴². Свакако да је превредновање нормативних решења потребно учинити и у другим доменима где постоји конфесионална маркираност њихове реализације (ортоепска, превасходно акценатска норма).

7.5. Лингвостилистика. У лингвистичкој теорији уочено је постојање посебног сакралног функционално-стилског комплекса⁴³. Као потенцијални предмети проучавања овде би се могли издвојити: научни стил у области теологије, информативно-публицистички стил у сфери црквеног јавног информисања, званично-пословни стил у домену унутарцрквене комуникације, књижевноуметнички стил у жанровима црквене књижевности (химнографија, проповеди, житија, молитвословља), па донекле и разговорни стил (у првом реду социолекатска обележја језичког израза припадника Цркве). У досадашњим истраживањима сакралног функционално-стилског комплекса у словенским језицима православног ареала, највећу пажњу истраживача привукао је књижевноуметнички стил у жанровима црквене књижевности, пре свега лингвостилистичка (версификацијска, ритмичко-интонациона, семантичка, прагматичка) обележја молитве⁴⁴.

7.6. Теорија превођења. Један од значајних задатака теолингвистике свакако је и истраживање лингвистике и поетике превођења теолошких и текстова из области православне духовности. На овом подручју истраживања би могла обухватити неколико равни анализе. Први и основни ниво посматрања односио би се на лексичко-семантичке и термилошке, фразеолошке и граматичке проблеме превођења, који су заједнички текстовима свих стилова и жанрова унутар сакралног функционално-стилског комплекса. Други ниво обухватио би само оне проблеме превођења који су својствени текстовима са израженијом или доминантном књижевно-уметничком функционално-стилском маркираношћу (богослужбене химне, проповеди, житија, похвале, молитвословља). На овом нивоу разматрали би се проблеми транспоновања песничких слика (система симбола, поређења, паралелизама и др.), тако да би се у жижи интересовања истраживача нашле оне стилско-уметничке одлике текста које су одраз ауторове (и преводиоачеве) индивидуалности и оне које проистичу из карактеристика сваког конкретног жанра. Најзад, пошто у богослужбеним текстовима важну улогу могу имати фонички елементи и средства ритмизације израза, трећи ниво анализе свакако би требало да обухвати фоничко-ритмичке проблеме превођења⁴⁵. Ова проблематика, бар када је у питању превођење на српски и са српског језика, за сада је остала изван видног поља истраживача, што додатно указује на неопходност њене актуализације у нашој средини. Најзад, свакако да истраживања у области теолингвистичке транслатологије (теорије, историје и критике превођења) треба да обухвате и комплекс питања везаних за превођење светописамског текста на националне језике, међу којима су посебно значајна питања адекватности у преношењу смисла (с обзиром на егзегезу изворног текста, историјски и културолошки контекст) и динамике оригинала, преношења имплицитне и експлицитне информације садржане у оригиналу средствима језика превода, идентификације и транспоновања лексичког значења (посебно код полисемичних речи), транспоновања метафора и поређења, проблема лексичке безеквивалентности и фонске непотпуне еквивалентности код културолошки маркиране лексике, транслатолошке специфичности семантичке структуре текста и система односа

42 Покушај таквог разграничења нудимо у: Кончаревић 2013 б: 334–362.

43 Термин је увео Б. Тошовић, в. Тошовић 2002: 95.

44 Исп. нпр. Прохватилова 1999; Прохватилова 2000.

45 Концепт три равни анализе преузели смо из: Маројевић 1989: 7–9.

између пропозиција у библијском дискурсу, и др⁴⁶.

7.7. *Апликативне дисциплине*. Резултати фундаменталних испитивања у домену теолингвистике, свакако, могу бити од значаја за апликативну лингвистику - пре свега лексикографију и лингводидактику. У лексикографији она може да да значајан допринос инвентаризацији и опису терминолошке лексике у систему теолошких дисциплина, као и прецизнијем опису сакралне лексике и фразеологије везане за сферу религије у реченицама општег типа. На подручју лингводидактике теолингвистика може наћи примену у инвентаризацији, заснивању презентације и актуализације лингвистичких, комуникативних и екстралингвистичких (културолошких) садржаја наставе у теолошком образовном профилу⁴⁷.

8. Овај преглед могућих подручја испитивања теолингвистике, који не пледира на коначност и свеобухватност у инвентаризацији истраживачких проблема, показује да несумњиво постоји широк спектар питања везаних за структуру и функционисање језика у религијском контексту који изискују укључивање комплексног теолингвистичког појмовно-терминолошког и теоријско-методолошког апарата. Специфичност проблематике на граници између теологије и лингвистике условила је, како смо показали, конституисање нове научне дисциплине – теолингвистике, са значајним фундаменталним и апликативним, дескриптивним и прескриптивним потенцијалом. Ако ова студија пружи подстицај за интензивирање теолингвистичких истраживања у нашој средини и њихову примену, сматраћемо да је постигла свој циљ.

Литература

- а) ћирилицом
- Бенвенист 1974: Бенвенист, Э., *Общая лингвистика*. Прогресс, Москва, 1974.
- Бикман, Кэллоу 1994: Бикман, Дж., Кэллоу, Дж., *«Не искажая слова Божия...». Принципы перевода и семантического анализа Библии*. Ноах, Санкт-Петербург, 1994.
- Богачевська 2011: Богачевська, І. В., *Методологія лінгвістичного релігієзнавства: між філософською герменевтикою та постструктуралізмом*. - Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. Івано-Франківськ, №15, 2011, стр. 103–109.
- Бугаева 2007: Бугаева, И. В. *К вопросу о методологических и теоретических основах изучения религиозной коммуникации*. [Пн:] Мякинин, А. (ред.), *Церковь и проблемы современной коммуникации*. Изд. НДС, Нижний Новгород, 2007, стр. 39–53.
- Васильева 2013: Васильева, Е. А., *Язык и слово в представлениях западных теолингвистов*. – Вестник Иркутского государственного лингвистического университета, Иркутск, 2013, № 2 (23), стр. 127–132.
- Гадомский 2004 а: Гадомский, А.К., *К проблемеопределения теолингвистики*. - Ученые записки ТНУ, т. 17(56), № 1: Филологические науки. Симферополь, 2004, стр. 63–69.

46 О методологiji анализе преводжења библијског текста детаљније в. Бикман, Кэллоу 1994.

47 О карактеристикама наставе у томе профилу в. Кончаревић 2006: 433–456.

Гадомский 2004 б: Гадомский, А.К., *О лакунах в системе лингвистической науки: проблема взаимодействия языка и религии*. – Культура народов Причерноморья, т. 1, № 49, Симферополь, 2004, стр. 164–167.

Гадомский 2005: Гадомский А. К., *Теолингвистика: история вопроса*. – Ученые записки ТНУ, т. 18 (57), № 1. Филология. Симферополь, 2005, стр. 16–26.

Гадомский 2006: Гадомский, А. К., *К вопросу о единицах теолингвистики*. [In:] *Восточнославянская филология: Сборник научных работ*. Вып 11. Часть 1. Языкознание. Изд. ГГПИИЯ, Горловка, 2006, стр. 11–20.

Гадомский 2010: Гадомский, А. К., *Русская теолингвистика: история, основные направления исследований*. – Стил, Београд, 2010, 9, стр. 35–46.

Гадомский 2012: Гадомский, А. К., *Польская теолингвистика на рубеже XX–XXI столетий*. [In:] Гадомски, А., Кончаревић, К. (ред.), *Теолингвистика: међународни тематски зборник радова*. Изд. Институт за теолошка истраживања – Православни богословски факултет, Београд, 2012, стр. 13–27.

Гадомски, Кончаревић 2012: Гадомски, А., Кончаревић, К. (ред.), *Теолингвистика: међународни тематски зборник радова*. Институт за теолошка истраживања – Православни богословски факултет, Београд, 2012.

Гадомски, Кончаревић 2014: Гадомски, А., Кончаревић, К., *Преглед теолингвистичких испитивања у Русији, Украјини и Польској (грађа за библиографију)*. [In:] Шијаковић, Б. (уред.), *Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати*, књ. 16. Православни богословски факултет, Београд, 2014, 151–178.

Гочанин 2007: Гочанин, М., *Семантичко-деривационно гнездо лексемы Бог в сербском языке*. [In:] Мякинин, А. (ред.), *Церковь и проблемы современной коммуникации*. Изд. НДС, Нижний Новгород, 2007, стр. 65–76.

Грковић-Мејдор, Кончаревић 2013: Грковић-Мејдор, Ј., Кончаревић, К. (ред.), *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic Studies of Slavic Languages*. САНУ – Одељење језика и књижевности, Београд, 2013.

Гумбольдт 1985: Гумбольдт В. фон. *Избранные труды по языкознанию*. Прогресс, Москва, 1985.

Гумбольдт 2000: Гумбольдт В. фон. *Избранные труды по языкознанию*. 2-е изд. Прогресс, Москва, 2000. – С. 303.

Кончаревић 2006: Кончаревић, К., *Језик и православна духовност. Студије из лингвистике и теологије језика*. Каленић, Крагујевац, 2006.

Кончаревић 2011: Кончаревић, К., *Славистичка истраживања у теолингвистици: истраживачки проблеми и резултати, Црквене студије*, 2011, 8, стр. 87–113.

Кончаревић 2013 а: Кончаревић, К., *Конфронтациона теолингвистика словенских језика: правци истраживања*. [In:] Грковић-Мејдор, Ј., Кончаревић, К. (ред.), *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic Studies of Slavic Languages*. САНУ – Одељење језика и књижевности, Београд, 2013, стр. 129–152.

Кончаревић 2013 б: Кончаревић, К., *Сакрална комуникација: норме, традиције, средства*. Институт за теолошка истраживања – Православни богословски факултет, Београд, 2013.

Кончаревић 2007: Кончаревић, К., *О некоторых специфических маркерах метаструктуры литургического дискурса*. [In:] *Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов*. Изд-во ВолГУ, Волгоград, 2007, т. 1, стр. 630–635.

Кончаревич, Баич 2004: Кончаревич, К., Баич, Р., *О коммуникативных функциях литургического дискурса*. [In:] П. Пипер, И. А. Стернин (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов. Русские, сербы, чехи, словаки, поляки*. Изд. ВГУ, Воронеж, 2004, стр. 146–178.

Маројевић 1989: Маројевић, Р., *Лингвистика и поетика превођења. Међусловенски превод*. Научна књига, Београд, 1989.

Маслова 1997: Маслова, В.А., *Введение в лингвокультурологию*. Наследие, Москва, 1997.

Мечковская 1998: Мечковская, Н.Б., *Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов*. Агентство «ФАИР», Москва, 1998.

Пипер 2013: Пипер, П., *О говорном догађају у светлу теолингвистике*. [In:] Грковић-Мејдор, Ј., Кончаревич, К. (ред.), *Теолингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic Studies of Slavic Languages*. САНУ – Одељење језика и књижевности, Београд, 2013, стр. 211–226.

Поповић 2000: Поповић, Љ., *Епистоларни дискурс украјинског и српског језика*. Филолошки факултет, Београд, 2000.

Прохватилова 1999: Прохватилова, О.А., *Православная проповедь и молитва как феномен современной духовной речи*. Изд. ВолГУ, Волгоград, 1999.

Прохватилова 2000: Прохватилова, О.А., *Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы: Дис. ... докт. филол. наук*. Москва, 2000.

Раскин 1971 а: Раскин В.В., *Внешняя лингвистика*. [In:] *Большая советская энциклопедия*. Изд. «Советская энциклопедия», Москва, 1971, т. 5, стр. 158.

Раскин 1971 б: Раскин, В.В., *Внутренняя лингвистика*. [In:] *Большая советская энциклопедия*. Изд. «Советская энциклопедия», Москва, 1971, т. 5, стр. 164.

Российский энциклопедический словарь 2001: *Российский энциклопедический словарь*. Изд. «Большая Российская энциклопедия», Москва, 2001, кн. 2.

Соссюр 1933: Соссюр Ф. де, *Курс общей лингвистики*. Соцэкгиз, Москва, 1933.

Соссюр 1977: Соссюр Ф. де, *Курс общей лингвистики. Труды по языкознанию*. Прогресс, Москва, 1977.

Степанов 1978: Степанов, Ю.С., *Языкознание*. [In:] *Большая советская энциклопедия*. Изд. «Советская энциклопедия», Москва, 1978, т. 30, стр. 471–473.

Стернин 2008: Стернин, И. А., *Теоретические и прикладные проблемы языкознания*. Истоки, Воронеж, 2008.

Тошовић 2002: Тошовић, Б., *Функционални стилови*. Београдска књига, Београд, 2002.

Эдельштейн 1985: Эдельштейн, Ю. М., *Проблемы языка в памятниках патристики*. [In:] *История лингвистических учений. Средневековая Европа*. Наука, Ленинград, 1985, стр. 157–207.

б) латиницом

Crystal 1995: Crystal, D., *Die Cambridge-Enzyklopädie der Sprache*. Campus, Frankfurt a.M.-New York, 1995.

Herbermann 1997: Herbermann, C.-P., Groschel, B., Wassner, U. H., *Sprache & Sprechen. Fachsystematik der Allgemeinen Sprachwissenschaft und Sprachensystematik. Mit ausführlichen Terminologie- und Namenregistern*. Harrassowitz, Wiesbaden, 1997.

Kristal 1987: Kristal, D., *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Nolit, Beograd, 1987.

Kucharska-Dreiss 2004: Kucharska-Dreiss, E., *Teolingwistyka – próba popularyzacji terminu*, [In:] Język religijny dawniej i dziś, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań, 2004, s. 23–30.

Wagner et al. 1999: Wagner A., *Theolinguistik? – Theolinguistik!*, [In:]: H.O. Spilman, I. Warnke (red.), Internationale Tendenzen der Syntaktik und Pragmatik. Akten des 32. Linguistischen Kolloquiums in Kassel 1997 (= Linguistik International 1). Peter Lang, Frankfurt a. M., 1999, S. 507–512.

Ксения Кончаревич

**ЯЗЫК САКРАЛЬНОГО И САКРАЛЬНОЕ В ЯЗЫКЕ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
И СФЕРЫ ИССЛЕДОВАНИЯ**

Предлагаемая работа представляет попытку рассмотрения теоретических и методологических препосылок, а также возможных направлений исследования языка сакрума в современной лингвистике, в частности, в дисциплине, возникшей на стыке лингвистики и теологии - теолингвистике.

Основные направления, цели и задачи, объект исследования теолингвистики во многом определяются тем, что она является разделом языкознания, тесно связанным с теологией (богословием), религиоведением и другими гуманитарными науками, в поле зрения которых находятся те или иные аспекты религии. Методы исследования теолингвистики - это, прежде всего, методы языкознания и методы таких наук, как теология, религиоведение и ряда других. Поэтому, как отмечает автор, эти методы могут быть как эмпирическими, так и метафизическими, поскольку в изучении религиозного языка как материальной оболочки религиозного мышления сочетаются два подхода: с концентрацией внимания на его материальном аспекте, и с переносом акцента на идеальную сторону языка.

